

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО — ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розглядається роль інноваційного підприємства як способу організації, інновацій, сукупності спонукальних мотивів, економічних форм і методів управління системою нововведень, що складається під впливом ринкової кон'юнктури та державного регулювання. Інноваційне підприємство аналізується як сукупність економічних відносин, пов'язаних із включенням відносин інтелектуальної власності в сферу матеріального виробництва.

Перехід до ринкових відносин, процеси реформування економіки в Україні свідчать, що в численних програмах перетворень не виправдано мало місця займають питання використання інновацій як засобу і стимулу підприємництва. Тим часом, реформування відносин власності, роздержавлення та приватизація обумовлюють зростання різноманітності форм господарювання, методів організації економічного життя. Це є свідченням не тільки зміни співвідношення між різними формами власності, а й появи принципово нових її форм.

Чільне місце серед останніх посідає інтелектуальна власність. В сучасних умовах сама ця власність відображає складність відносин власності, що виникли і розвиваються разом з новітнім технологічним способом виробництва, утворюючи для його функціонування конкретну соціально-економічну форму. Неспроможність суспільства забезпечити інтенсивний розвиток новітніх технологій, наукових та організаційно-управлінських розробок зумовлює низьку ефективність реформ, відторгнення від економіки науково-технічної активності населення. Світовий досвід засвідчує, що у промислово розвинутих країнах нині інтелектуальне виробництво забезпечує понад 60 % реального збільшення продукції, а в перспективі забезпечуватиме до 90 %.

Особливого значення пошуки ефективних форм реалізації інтелектуальної власності набувають для України, в якій склалася парадоксальна ситуація: значний інтелектуальний потенціал аж ніяк не впливає на темпи економічного зростання, співіснує з надвитратним і неефективним виробництвом. Якщо за період з 1991 по 1999 роки кількість працівників наукових організацій в Україні скоротилась з 295,0 до 134,4 тис. осіб, тобто більше ніж удвічі, то загальна кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки, за цей період навіть дещо зросла — з 1344 до 1518 одиниць) [1]. Одночасно зменшилась кількість виконаних розробок, а їхній технічний рівень по ство-

ренню нових видів техніки й технологій порівняно зі світовим відповідає або перевищує цей рівень тільки у половині випадків. Стає зрозумілим, що збільшення ролі інтелектуальної власності вимагає подальшої трансформації системи економічних відносин, її всебічної орієнтації на посилення інноваційного характеру виробництва.

Вихідним для розуміння інноваційного підприємства стали роботи Й. Шумпетера, в яких підприємство вперше було пов'язане з розвитком технології, нововведеннями та економічними зростаннями. Саме таке розуміння через багато років дозволило розглядати підприємство як ключову силу в реалізації досягнень НТП, створенні інновацій.

Серед безлічі різних видів інновацій (наукових, технологічних, організаційних, управлінських, соціальних) провідне місце займають науково-технічні нововведення, які перетворюють у виробничу практику найновіші наукові ідеї. Слід зазначити, що кількість наукових розробок в Україні щорічно скорочується. Так, у 1998 році їх число скоротилось на 2% порівняно з 1997 роком, на 20% — порівняно 1995 роком і майже вдвічі — порівняно з 1991 роком.

Причому, якщо у 1991 році понад 90 % розробок були спрямовані на створення нових видів техніки, то у 1997 році тільки 24%, що обумовлює зниження конкурентоздатності продукції (табл. 1).

Незважаючи на незначні масштаби інноваційної діяльності, позитивний вплив на економічний показник впровадження інновацій досить суттєвий: понад 90 % підприємств, що впроваджували інновації, могли одержати приріст продукції, підвищити її конкурентоспроможність та розширити ринки збуту, 55 % — замінити застарілу продукцію новими її видами, понад 40 % — знизити матеріал- та енергомісткість продукції, 32 % — впровадити нові технології, направлені на охорону навколишнього середовища. Отже, втілення у практику інновацій дозволяє збільшити обсяг виробництва,

реалізації, підвищити прибутковість та конкурентоздатність, прискорюючи появу на ринку якісних нових видів продукції. Нагальна потреба в постійному оновленні продуктів і технологій змушує розвивати наукові та проектні розробки, підпорядковувати виробничу діяльність підприємства прискоренню інноваційних процесів. Тим самим наука, техніка, виробництва, інші сторони діяльності по-роджують інновації та використовують їх.

Таблиця 1

Кількість виконаних розробок (тис. одиниць)*

	1991	1995	1996	1997	1998
Усього розробок	82,0	51,9	44,1	42,6	41,8
У тому числі по створенню нових видів техніки технологій	33,7	21,2	14,9	11,5	10,2
З них розробки, у яких використано винаходи	6,8	2,9	2,3	1,7	1,3

* Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник // Кузнецова О. М та ін.; Державний комітет статистики України.— К., 1999.— С 107.

Інновацію доцільно розглядати як процес, що об'єднує в собі науку, техніку, підприємство й менеджмент в єдину систему нововведень із специфічними властивостями і закономірностями. До останніх слід віднести високу затратність нововведень, значний рівень ризику та відсотка невдач, висока прибутковість у разі успіху, пускова ланцюжкова реакція, дискретний характер інноваційного процесу. Цей процес може бути представлений як послідовність чотирьох фаз: зародження, освоєння, поширення, зрілості. Так, фаза зародження науково-технічної ідеї характеризується двома властивостями: мати новизну та постійну ринкову потребу в продукті або технології, в яких матеріалізується сама ідея. За цих умов особливу роль відіграє кваліфікований і творчий підхід до управління інноваційним процесом. Він полягає в одержанні і комерціалізації винаходу, нових технологій, продуктів, рішень виробничого, фінансового або управлінського характеру та інших результатів інтелектуальної діяльності. З погляду підприємництва економічна природа інновацій полягає у зміні доходу від ресурсів, а під кутом зору споживання вона уособлює зміну цінності задоволення потреби споживача, допомагаючи йому використовувати новий продукт або технологію для формування чи підвищення конкурентоздатності його бізнесу. Тим самим інновація виступає діловим генератором підприємництва, дає науково-технічний, економічний та ринковий ефект. Отже, **інноваційний процес вбирає в себе взаємозв'язок**

та взаємовідносини між генераторами та споживачами об'єктів інтелектуальної власності, між інтелектуальними продуктами і платоспроможним попитом, між науковими ідеями та суспільними потребами. Цей процес спрямований на стикування наукової розробки з реальним ринковим попитом.

Механізм інноваційного підприємства є способом організації інновацій, сукупності спонукальних мотивів, економічних форм і методів управління системою нововведень, що складається під впливом ринкової кон'юнктури та державного регулювання. Головним спонукальним мотивом запровадження інновацій стає не потенційний прибуток як результат досягнення конкурентних переваг, мінімізації витрат, а можливість створити новий ринок або нову нішу на ринку, тобто новий попит за рахунок появи на ринку принципово нових продуктів або диференціації існуючих продуктів. Економічні форми і методи управління інноваційним процесом визначаються значною мірою впливом держави.

Саме держава визначає тип і структуру економічної системи, дію фінансово-кредитних важелів, систему оподаткування, забезпечує концентрацію необхідних ресурсів, несе відповідальність за їх використання. Державне втручання в розвиток інноваційного підприємства визначає стан ринку науково-технічної продукції, співвідношення між пропозицією та попитом на результат інновацій.

Інноваційне підприємство втілює складну сукупність економічних відносин, пов'язаних із включенням відносин інтелектуальної власності в сферу матеріального виробництва. В загальноісторичному плані становлення інтелектуальної власності пов'язується з затвердженням авторського та патентного права, які виступають як аналог права капіталістичної власності на засоби виробництва. Адже інтелектуальна власність забезпечує товаровласникові інтелектуального продукту право розпоряджатися своїм товаром на ринку. В подальшому бурхливий розвиток науково-технічної революції, посилення інтеграції науки і виробництва викликав підвищений інтерес науковців і практиків до проблеми інтелектуальної власності, використання інтелектуальних продуктів. З'являються теорії "акумуляції наукового знання" (Д. Белл), "людського капіталу" (Е. Хаксен), "розвитку індустрії знань" (Ф. Махлуп), у яких розглядаються проблеми включення інтелектуальних продуктів у ринкові відносини з приводу відбору, оцінки та визначення критерію корисності.

Особливість використання інтелектуальних продуктів в економічному обігу полягає в тому, що вона передбачає як самостійне використання їх власником, так і передачу їх у тимчасове використання за певну плату, або їх продаж у повне володіння іншому суб'єктові.

Звідси багатосуб'єктність інтелектуального виробництва: це і безпосередньо сам виробник інтелектуального продукту, і представник приватного капіталу або держави. Кожен з наведених суб'єктів інтелектуальної власності претендує на свою частку доходу від використання інтелектуального продукту, яка приймає конкретні економічні форми — заробітної плати, прибутку, відсотку.

Розвиток відносин інтелектуальної власності обумовлений поширенням ринкових відносин, формуванням ринку новинок, який входить складовою частиною в товарний ринок. Поява ринку новинок пов'язана з тим, що просте накопичення інтелектуальних продуктів у будь-яких масштабах автоматично не втілюється в інноваційний процес. Передача інтелектуальних продуктів від однієї фази інноваційного процесу до іншої потребує значних зусиль підприємств, ефективного функціонування посередницьких структур.

Головною метою діяльності посередників на ринку новинок є вміння зробити з інтелектуального продукту товар, який користуватиметься попитом на ринку та приносить науково-технічний, економічний ринковий ефект. Нові об'єкти інтелектуальної власності потребують прогнозування, оцінки, налагодження виробництва, проведення маркетингових досліджень та конкретних дій по просуванню нових технологій і продуктів, створення попиту на них. Потрібна певна сукупність економічних відносин, у межах якої відбувається взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності, формуються і розвиваються взаємозв'язки між генератором та споживачем інновацій. Інноваційний процес полягає у поєднанні об'єктів інтелектуальної власності з реальним ринковим попитом.

На відміну від виробничого процесу, інноваційна діяльність характеризується:

- кінцевою метою — задоволенням нової суспільної потреби;
- поліваріантністю та невизначеністю шляхів досягнення мети;
- неможливістю детального планування та підвищеним ризиком;
- необхідністю втручання держави в регулювання та стимулювання;
- необхідністю подолання опору в сфері розвитку відносин, інтелектуальної власності;
- особливим механізмом зацікавленості учасників інноваційного процесу;
- гнучкою, із слабкою структурізацією форми організації системи.

На мікрорівні реалізація відносин інтелектуальної власності вимагає зміни економічної поведінки підприємства, його орієнтації на ринкові потреби. На зміну традиційному підходу, в межах якого провідна роль належала виробництву, а дослідження, проектування, маркетинг займають під-

порядкове, другорядне місце, останні напрямки діяльності починають відігравати вирішальне значення для досягнення успіху підприємства в конкурентному середовищі.

Слід враховувати ту обставину, що багатосуб'єктність інтелектуальної власності посилює одночасно як тенденції усупільнення, так і економічної відособленості. Складність проблеми полягає в тому, що розгортання інноваційної системи обумовлює посилення розподілу різних функцій забезпечення її розвитку по окремих незалежних господарюючих суб'єктах, що веде до вдосконалення виконуваних функцій та зниження ризику. Це, у свою чергу, викликає необхідність узгодженості дій фондів венчурного капіталу, дослідних організацій, проектно-впроваджувальних та виробничих структур, збутових підрозділів і спеціалізованих фірм, їх координації на взаємовигідній основі. У протилежному разі нова система інтересів учасників процесу вступає у протиріччя зі сформованою раніше.

В Україні попередня практика діяльності науково-виробничих об'єднань дозволяє виконувати весь інноваційний цикл у межах однієї замкнутої системи. Характерною рисою вітчизняних підприємств була принципова антиінноваційність. Була створена потужна, але вкрай інерційна техніко-технологічна система "поелементного" виробництва і його вдосконалення. В умовах екстенсивного розвитку та переважання тенденцій відособлення наукових розробок, технологій вона вирізнялась відносною ефективністю. Зміна тенденцій економічного розвитку, посилення інтеграційних процесів у науці, техніці, інтенсифікація виробництва виявила вади цієї системи, її неспроможність змагатися з інноваційними механізмами промислово розвинутих країн. Система поелементного виробництва дозволяє певною мірою вдосконалювати кожний елемент, але не дозволяє застосовувати інтенсивні способи створення принципово нових продуктів і технологій.

Не сталося докорінних змін і в період ринкових перетворень. Застарілість технічного парку, низький рівень виробничої бази більшості промислових підприємств робить проблематичним розгортання самостійної інноваційної діяльності. Реструктуризація підприємств і об'єднань, виділення зі складу науково-виробничих та виробничо-технічних об'єднань окремих структурних підрозділів розриває цілісність науки і виробництва, унеможливує подальший розвиток інтелектуальної власності на організаційних принципах планової системи.

На наш погляд, розв'язання проблеми розвитку інноваційного підприємництва можливе за двох умов: посилення регулюючої ролі держави і ство-

рення системи мотивації щодо інтелектуальної власності.

Регулюючі функції держави реалізуються в купності методів прямого втручання в інноваційну діяльність (адміністративно-відомчий та програмно-цільовий підхід) та методів опосередкованого впливу (лібералізації або жорсткому податковому та амортизаційному законодавстві, антимонопольному законодавстві, сприянні подальшому розвитку інфраструктури, зовнішньоекономічній політиці). При цьому розгортання ринкових відносин має базуватися на посиленні методів опосередкованого впливу за одночасного зменшення питомої ваги методів прямого втручання, на що наголошено нами в попередніх публікаціях [2, 47].

Комплексний характер сприяння держави та її впливу на розвиток інноваційного підприємництва має відбуватися за такими напрямками:

1. Розроблення цілісної, повномасштабної концепції державної політики розвитку інноваційного підприємництва, з урахуванням потужного інтелектуального і науково-технічного потенціалу України (який, на жаль, з кожним роком все важче задіяти у продуктивному підприємстві). Дана концепція повинна спиратися на створення принципово нової законодавчої бази, враховуючи існуючі законодавчі та нормативні акти. Головну увагу при цьому зробити на знятті перепон, що їх створює чинне законодавство. Наприклад, існуючі пільги для розвитку інноваційного підприємництва зведені до певних пільг в оподаткуванні та можливостях отримати позику під виробництво інноваційного продукту. Згідно з законодавством України, прибуток, отриманий від реалізації інноваційного продукту, підлягає пільговому оподаткуванню у розмірі 50 % від діючої ставки. Але ускладнення, пов'язані з відсутністю чіткого тлумачення терміну "інноваційний продукт", та труднощі з реєстрацією його у Державному Інноваційному фонді або в обласних інноваційних центрах та процедурою проходження експертизи роблять проблематичним отримання реальних пільг в оподаткуванні та одержанні позики під інноваційний проект.

Крім того, у 1993 р. в Україні було скасовано податкові пільги, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності. Чинне законодавство щодо оподаткування і кредитування не містить прямих пільгових норм як для виробників інтелектуальних продуктів, так і для їх користувачів. Це негативно впливає на динаміку попиту на об'єкти інтелектуальної власності, а відтак — і на творчу активність.

На нашу думку, визначальним напрямком у розвитку законодавчої бази інноваційного підприємництва має стати стимулювання попиту на науково-технічні та інші нововведення. Адже саме незначна ємкість ринку як результат важкого фінан-

сового становища підприємств стримує попит на інновації.

2. Визначення інституціонально-організаційних заходів, які були б спрямовані на безпосередню організацію інноваційного процесу, з урахуванням його складності, багатоаспектного виміру, нерозривного зв'язку з інвестиційною діяльністю. Існуючий стан діяльності нечисленних недержавних фондів, що з'явилися в останні роки, показує обмеженість кола питань, що вирішуються ними. Практика свідчить, що всі інноваційні фонди поділяються на дві групи. Перші — фінансового спрямування, тобто такі, що фінансують випуск нової продукції або здійснюють конкретні інноваційні проекти. Другі — зосереджують свою увагу на формуванні банку даних "ноу-хау", технологій або науково-технічних розробок, що уособлюють потенційно економічний ефект. Якщо фонди першої групи намагаються використовувати свій фінансовий потенціал у будь-який спосіб, не обмежуючи себе лише сферою інноваційної діяльності, то фонди другого напрямку зосереджуються тільки на зборі та систематизації інформації. Після її обробки ці фонди підключаються до інших фондів або використовують систему Internet в очікуванні потенційного покупця своєї продукції. Коли знаходиться покупець, фонд виконує функції звичайного посередника: організовує їх "стикування", отримує свої 3—5 % від угоди і після цього практично втрачає інтерес як до розробника, так і до споживача.

Відтак програють усі учасники інноваційного процесу, відбувається негативний вплив на структуру нововведень науково-технічного характеру. Знижується запровадження продуктивних технологій, на підприємствах проводиться здебільшого захисна, а не наступальна інноваційна політика. Переважна мотивація до створення і запровадження вдосконалюючих, а не базових технологій, відсутність умов доведення "проривних" технологій до виробничої готовності, що характеризує умови депресивного попиту. Так, протягом 1990—1998 рр. майже в 9 разів скоротилася кількість пропозованих винаходів і раціоналізацій — з 429,5 тис. до 48,3 тис. пропозицій про винаходи й раціоналізації. За перше півріччя 1998 року кількість впроваджених прогресивних технологічних процесів скоротилася з 880 до 645 порівняно з аналогічним періодом 1997 року.

Одночасно на всіх основних об'єктах промислової власності, починаючи з 1997 р., спостерігається певне зростання активності, що можна вважати як початок стабілізації. Але навіть незначне зростання пропозиції стримується вкрай обмеженим попитом на інтелектуальні продукти.

3. Провідне місце у комплексі заходів сприяння розвитку інноваційного підприємництва повинні

зайняти спеціальні програми підтримки нововведень через розвиток малих венчурних підприємств. У межах цих програм потрібно визначати напрямки, обсяги та джерела фінансування. Наприклад, у США федеральні відомства і 12 агентств із розвитку малого бізнесу з бюджетом понад 100 млн доларів зобов'язані передавати 1,25 % своїх фінансових ресурсів на підтримку діяльності невеликих науково-дослідних компаній. З федерального бюджету фінансується 35 % усіх витрат дрібних компаній на НДДКР. Ці кошти розподіляються на конкурсних засадах у вигляді цільових субсидій. У Європі майже половина венчурних витрат, оцінених у 9 млрд доларів США, припадає на залучення менеджерів вищої ланки.

Використання світового досвіду у розвитку малого венчурного бізнесу дозволить посилити продуктивний характер підприємництва, змістити центр ваги у діяльності підприємців із сфери торговельно-посередницьких, спекулятивних дій до сфери продуктивного підприємництва, що сприятиме розв'язанню низки соціально-економічних проблем.

У період розгортання ринкових відносин старі механізми впровадження нових продуктів і технологій вже не спрацьовують. Процеси приватизації, корпоратизації, поява нових, інноваційно орієнтованих структур змушують займатися інноваційною діяльністю всіх суб'єктів господарювання. Адже саме ця діяльність забезпечує конкурентні переваги, дозволяє підприємствам виживати за умов кризових явищ. Виникає гостра потреба у діяльності інноваційних посередників, яка охоплюватиме майже всі види діяльності, які супроводжують проходження ідеї від своєї розробки до практичного використання інтелектуального продукту.

Отже, реалізація відносин інтелектуальної власності за умов розгортання ринкової системи господарювання повинна будуватися на посиленні методів опосередкованого впливу на розвиток інноваційного підприємництва, мати певну цілісність і відбуватися за узгодженим планом.

Комплексний характер державного регулювання інноваційного підприємництва має включати концептуально-законодавчий, інституціонально-організаційний та фінансово-кредитний напрямки. Розроблення цілісної повномасштабної концепції державної політики розвитку інноваційного підприємництва повинно спиратися на створення принципів нової законодавчої бази. Її спрямуванням у майбутньому буде зняття перепон для розвитку інноваційної діяльності, стимулювання попиту на фундаментальні та прикладні науково-технічні розробки з боку промислових підприємств. Це відповідатиме тенденціям розвитку промислово розвинутих країн, де головна відповідальність за розвиток науки і техніки з початку 90-х років пе-

рекладається на державу, а механізм державного регулювання спирається на всебічно розроблені правові норми [5, 58–63].

Інституціонально-організаційні заходи повинні бути спрямовані на сприяння організації інвестиційного процесу, появи численних інноваційних фондів, інших посередницьких структур, які спрямовуватимуть свої зусилля на координації окремих ланок інноваційного процесу, прискоренні просування наукових ідей та новітніх технологій. Провідне місце у комплексі заходів мають зайняти спеціальні програми підтримки нововведень через розвиток малих венчурних підприємств. При розробленні цих програм доцільно залучити світовий досвід, визначити напрямки, обсяги та джерела фінансування.

Одночасно слід враховувати, що реалізація інтелектуальної власності в Україні має свою специфіку, що відображає загальний стан економіки. Формами прояву специфіки є, насамперед, відставання від Заходу, що обумовлює вірогідність припливу іноземних інвестицій в інноваційну сферу і посилення конкуренції. Тому запобігання руйнуванню національного інтелектуального потенціалу вимагає значного збільшення витрат на науку й освіту у ВВП, посилення економічної мотивації суб'єктів інноваційного підприємництва.

У найпоширенішому розумінні мотивація праці у будь-якій сфері діяльності розглядається як єдність цінностей праці, вимог до роботи і можливості реалізації цих вимог. Уведення в дію ринкової економічної мотивації розвитку інноваційного підприємництва вбирає регулювання попиту і пропозиції, ціноутворення та перебудови усієї системи відносин, що складаються з приводу використання об'єктів інтелектуальної власності. Складовими розв'язання цієї проблеми є:

- зміна форми власності на винахід, науково-технічні розробки;
- адаптація інтелектуальної діяльності у сфері НТП відповідно до кон'юнктури ринкових потреб;
- надання науково-технічним та управлінським розробкам форми продукту, впровадження на цій основі ринкових принципів організації інноваційного процесу;
- застосування пільгового оподаткування прибутків від використання винаходів, введення авторської винагороди розробників та стимулює оподаткування процесів самоорганізації підприємництва у впровадженні об'єктів інтелектуальної власності;
- створення різноманітних, випробуваних світовою практикою, інноваційно-впровадчувальних підприємств з широким використанням ними менеджеріального стилю організації інноваційної діяльності.

Кожна з наведених складових має власний зміст, свої внутрішні проблеми. Зокрема, реальне роздержавлення промислових підприємств в Україні шляхом комерціалізації діяльності виявляє існування значних розбіжностей між інтересами держави й особистими та колективними інтересами підприємців в інноваційній сфері. Вони викликані як особливостями розвитку інтелектуальної власності, науки, неоднорідністю досліджень та способів використання результатів наукової діяльності — інтелектуальних розробок, — так і ринковою трансформацією економіки в умовах глибокої кризи.

Ринок створює єдині засади мотивації інноваційного підприємництва, дії критеріїв оцінки інтелектуальної діяльності — загальної орієнтації на прибуток. Водночас характер наукової діяльності вимагає постійного втручання держави в процеси її розвитку в прямій, позаекономічній формі. Складність проблеми полягає в тому, що науково-технічним нововведенням притаманна невизначеність витрат і результатів, значна тривалість переважної кількості інноваційних проектів. Чим вагомніше нововведення, тим, як правило, вища невизначеність результатів, більша необхідність в обсягах інвестування, величина ринку. Це зменшує ринкову привабливість науково-технічних розробок, фундаментальних нововведень, звужує можливість створення нових об'єктів інтелектуальної власності.

В силу відсутності достатніх коштів у державному бюджеті доцільно розв'язувати питання розвитку інтелектуальної власності наступним чином. По-перше, держава створює інноваційні науково-технічні фонди — своєрідні форми передачі прав власності від їхніх носіїв до держави. Вони можуть бути утворені за пріоритетними напрямками НТП і здійснюють пошук, відбір, оцінку та ведення програм, організують їх не матеріально — технічне та фінансове забезпечення, реалізують на комерційних засадах нововведення.

Здійснення державним інноваційним фондом прав управління об'єктами інтелектуальної власності і майнових прав — привласнення доходів від вкладених коштів дозволяє збільшити обсяг попиту і пропозиції на науково-технічні розробки. Водночас держава виступає у ролі своєрідного інвестора: вкладає капітали у початковій стадії інноваційного процесу і вивільняє їх у міру економічної реалізації нововведень для нового інвестування.

По-друге, у сфері недержавного підприємництва доцільно проводити акціонування, використовуючи різні варіанти узгодження економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності. Наприклад, існують пропозиції щодо використання моделі подвійного акціонування. Згідно з нею, інтелектуальна власність визначається власністю її носіїв. Науково-технічна організація акціонується як єди-

не підприємство, що є власником основних виробничих фондів — матеріальної основи інноваційного підприємництва. Колективи розробників науково-технічної продукції можуть здійснити реєстрацію об'єктів своєї інтелектуальної власності, виділитися у самостійній організації та акціонуватись. Основним внеском у статутний фонд підприємства може бути його інтелектуальна власність, знання, "ноу-хау", патенти, інші об'єкти промислової власності та авторського права. Внеском наукової організації в цілому як одного із засновників першого рівня виступає право на оренду основних виробничих фондів, грошові кошти. З метою забезпечення взаємної зацікавленості учасникам інноваційної системи надається можливість обміну акціями між акціонерними товариствами верхнього та першого рівня, що й забезпечує узгодження їхніх інтересів.

По-третє, значний ефект може дати оволодіння менеджерами підприємства сучасним ринковим інструментарієм, використання переваг інноваційної стратегії розвитку [3,47]. Саме розробка та впровадження переваг інноваційної стратегії за умов її орієнтації на освоєння базисних інновацій здатна забезпечити перехід до нової технології та товарної структури виробництва, яка забезпечує конкурентоздатність на внутрішньому та зовнішньому ринках. Навіть у складних умовах сьогодні частка прибутку, додатково одержаного в результаті інноваційної діяльності в окремих галузях промисловості України, становить 35 % [4, 93].

Порівняння інноваційних проектів та вибір найефективнішого з них доцільно здійснювати з використанням таких випробуваних практикою показників, як чистий дисконтований доход або інтегральний ефект, індекс доходності, внутрішня норма доходності, строк окупності інвестицій. Можуть бути використані й інші показники, які відображають інтереси учасників інноваційної діяльності.

На жаль, на більшості промислових підприємств України спостерігається відсутність чітко визначеної інноваційної політики. Між тим, світова практика використання інновацій дає можливість зробити наступні узагальнення:

- Спостерігається перевага базисних продуктивних інновацій у порівнянні з базисними процес-інноваціями, оскільки вони обумовлюють зміни технологічної основи виробництва;
- Розповсюдженість псевдоінновацій веде до нагромадження морально та фізично застарілого обладнання. Посилення науково-технологічної відсталості підприємств породжує надлишок витрат, зростання матеріало- та енергоємності економіки. Так, в Україні матеріаломісткістю співвідношення з розвинутими країнами становить 6 : 1 [5, 228];

- Удосконалюючи інновації, "зв'язують" фінансові ресурси і послаблюють перспективи базисних інновацій.

Стає все більш очевидним, що для підприємств першочергового значення набувають питання розробки і реалізації технологічної стратегії. Її суть полягає у використанні об'єктів інтелектуальної власності, переході до технологій нового покоління. Рушійною силою широкомасштабного освоєння та дифузії інновацій слугує сукупний ринковий попит, використання сучасних методів управління інноваційним процесом.

Слабкість менеджменту більшості підприємств промисловості України обумовлює орієнтацію на захисну, а не наступальну інновацію політики. У ряді випадків спостерігається позитивна тенденція оволодіння ринковим управлінням інноваціями, розширення сфери застосування інновацій, пошук нових секторів ринку. За даними обстежень, на підприємствах практично відсутні механізми оцінки та формування інноваційної стратегії. Форми статистичної звітності з інноваційної діяльності не повністю задовольняють потреби в цій інформації, бракує інформації про стан ринків нових продуктів і технологій.

Порівняно з продуктивними нововведеннями значно краще підтримується попит на технологічні інновації. До цього підприємства спонукає невпинне зростання цін на енергоносії, матеріальні ресурси. Це викликає інтерес споживачів до використання економічних технологій, які дають змогу комбінувати ресурсозберігаючі типи виробництва. Однак зацікавленість у впровадженні технологічних інновацій має обмежений характер, підприємства виявляють інтерес до вдосконалюючих, а не до базисних нововведень. Пролонгація такої тенденції може зумовити старіння технологічного парку, устаткування, подальше зростання витрат. Зокрема, зусилля машинобудівних підприємств зосереджені переважно на впровадженні часткових новинок (60 %), а на обсяг принципово нових продуктів і технологій припадає близько 40 %, частка прикладних розробок — 65 %, тим часом як необхідно її підвищити до 70—80 % [4, 93].

Важливою складовою формування попиту на об'єкти інтелектуальної власності виступає інноваційний маркетинг. Його складовою виступають найскладніші знання з багатьох питань НТП, організації впровадження розробок, вміння передбачити зміни й оцінити очікувану ринкову кон'юнктуру відповідно до перспектив технологічного та соціально-економічного розвитку. Інноваційний маркетинг створює у підприємств спонукальні мотиви до безперервного оновлення знань, підвищення кваліфікаційного та професійного рівня, оволодіння сучасними інформаційними технологіями згідно з

ринковими вимогами. Тим самим суб'єкти інноваційного процесу поєднують науковий потенціал носіїв інтелектуальної власності з організаційними здібностями підприємств, що створює сприятливі умови для самовираження їх творчо-продуктивного потенціалу.

Звичайно, що в залежності від особливостей інновацій, її масштабу, організаційної інфраструктури форми реалізації інтелектуальної власності матимуть різний характер. Для з'ясування відмінностей в організації інноваційного підприємництва доцільно використати теоретичні підходи Й. Шумпетера. В своїх ранніх роботах він вважав, що заслуга технічного прогресу належить індивідуальному підприємцеві — новатору. Але пізніше він висловив припущення, що тільки велика корпорація з її професійним менеджментом та прагненням до монополії найкраще пристосована до вимог НТП, забезпечує його ефективність.

Аналіз відносин у великих корпораціях дозволив Й. Шумпетеру зробити висновок про перехід підприємницької функції від капіталіста до груп спеціалістів. Організаційною формою їхньої діяльності у подальшому стають відносно невеликі та мобільні підрозділи великих корпорацій — так звані "внутрішні венчури". Ці структури мають високий ступінь господарської самостійності у пошуку, розробці та початковому освоєнні нової технології або перспективної продукції, що забезпечує гнучкість виробництва, його адаптивність до змін ринкового попиту. Наявність у таких підрозділів власних фондів та капіталу свідчить про делегування корпораціями прав розпорядження майном тим підприємцям, які знаходять найефективні способи його використання.

В сучасних умовах отримали своє втілення обидві тенденції організації інноваційного підприємства.

Це означає, що перехід до якісно нового типу економічного зростання — науково-технічного або "інноваційного" — не тільки підвищує творчу активність у масштабах усього суспільства, а й створює нові умови для реалізації відносин інтелектуальної власності.

Крім того, значного розвитку набувають у західних країнах форми колективного підприємництва (консорціуми, венчурні фірми, програми науково-виробничого партнерства), що базуються на розгортанні інтеграційних процесів. Наприклад, у Японії 2/3 фірм вплетені у систему субпідрядних відносин з великими компаніями. В системі малого підприємництва міцні позиції займають бізнесові структури, що зосереджують свої зусилля на інноваційній діяльності. Малий інноваційний бізнес має своїм об'єктом весь рух інтелектуальної власності — від висунення наукової ідеї вченими до її матеріалізації у виробництві. Заданими обстежень,

проведених національним науковим фондом США, малий бізнес, з розрахунку на одного зайнятого, генерує в 2,5 рази більше нововведень ніж великі фірми, а частка великих винаходів у промисловості сягає 50 %. Впровадження на малих підприємствах протікає в середньому на рік швидше, ніж на великих.

Скорочення часу інвестиційного циклу особливо актуальне для економіки України, де тільки впровадження науково-технічних розробок триває 3 роки для 67 % винаходів, 3—8 років для 23—25 % та понад 8 років для 13—15 % науково-технічних розробок [4, 93] у машинобудуванні.

Дещо краще інноваційна діяльність відбувається у провідних нині галузях України — харчовій, паливній, електроенергетиці, чорній металургії, будівельних матеріалів та транспорту, — питома вага яких у структурі промисловості займає 73,8 %. В них найвищі темпи росту продукції, рентабельність, високе експортне спрямування. Так, на початок 1999 р. на ці галузі припадає 65,9% експорту. У процесах комплексної механізації та автоматизації питома вага цих галузей складає 82 %, обсяг самофінансування інноваційної діяльності становить близько 70 %, серед створених зразків нових типів машин, апаратів, приладів 46 % призначені для цих галузей, частка доходу від використання винаходів у цих галузях у загальному обсязі займає 82 %. Відносно висока результативність розвитку галузевої науки та впровадження її досягнень у виробництво пояснюється впливом ринкових механізмів: конкуренцією між виробниками, сталим попитом на продукцію цих галузей, цільовою галузевою науково-технічною політикою.

Загальні тенденції розвитку інших галузей, структура імпорту свідчать про значну залежність від іноземних постачальників високотехнологічної

продукції, про вкрай незадовільний стан інноваційної діяльності. Це негативно відбивається на розвитку відносин інтелектуальної власності, слабкість виробництва викликає занепад економіки. Фактори, що гальмують освоєння технологічних та продуктивних інновацій, негативно впливають на тривалість інноваційного циклу, є:

- обмеженість власних фінансових можливостей та високі ставки за кредитами у поєднанні з економічним ризиком освоєння нової продукції;
- відсутність сукупного попиту на внутрішньому ринку і складність виходу на зарубіжні ринки;
- значне відставання в організації НДДКР, використанні сучасних інформаційних технологій, нестача кадрів потрібної кваліфікації і технологічна невідповідність підприємств як у процесі розробки новітніх технологій, так і в процесі їх використання.

Дія цих факторів обумовлює незацікавленість підприємств у використанні об'єктів інтелектуальної власності. До того ж існують певні проблеми з ціноутворенням на інтелектуальні продукти, серед яких чільне місце займає використання витратного методу оцінки інтелектуальних продуктів. Цей метод фактично не відображає вартість об'єктів інтелектуальної власності, яка дозволяє дати найбільш адекватну оцінку інтелектуальному продуктові, сприяти стимулюванню попиту і пропозиції.

Отже, залучення нових суб'єктів відносин інтелектуальної власності в інноваційну діяльність дозволить забезпечити активізацію творчого потенціалу суспільства. Подальший розвиток відносин інтелектуальної власності змушує посилювати інтеграційні процеси, зміцнювати партнерські відносини між учасниками інноваційного підприємництва на взаємовигідній основі.

1. Розраховано за даними: Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник // Кузнецова О. М. та ін., Державний комітет статистики України.— К., 1999.— С 10, 15,26.

2/ Див.: Сизоненко В. О. До питання про державне сприяння розвитку інноваційного підприємництва // Мале підприємство в Україні: Збірник наукових праць.— К.: ІППП АПрН України, 1999.

3. Див.: Ильенкова Е. Д. Инновационный менеджмент.— М.: ЮНИТИ, 1997.

4. Поповенко #., Забадна Е. Стан інноваційної діяльності в машинобудуванні Одеської області // Економіка України, № 1, 1999.

5. Див.: Сизоненко В. О. Економічна мотивація інноваційного підприємництва. // Підприємство і право (Збірник наукових праць).— К.: ІППП АПрН України, 1998.

6. Див.: Чумаченко Б., Лавров К. Стратегическое управление научно-техническим развитием: опыт США // Проблемы теории и практики управления, № 2, 2000.

Syzonenko V. O., Ovcharenko L. V.

INNOVATIVE ENTERPRISE — THE FORM OF
REALIZATION OF INTELLECTUAL PROPERTY

The role of innovative enterprise as a way of organisation of innovations, combination of prompting motives, economic forms and methods of management of the system of innovation, which created under the influence of the state of the market and state regulation is researched in this article. Innovative enterprise is analysed as combination of economic relations, connected with including of intellectual property' relations into the sphere of material production.